

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl



Massimo Gaggi en Edoardo Narduzzi
Het einde van de middenklasse

Van Genneep | 2007 | 191 pp. | € 16,90 | ISBN 978055157952

Naargeestig geschrift ziet Europese levensstijl ten onder gaan in mondiale concurrentiestrijd

door *Jean Penders*

Oud-lid van het Europees Parlement.

Dit boek schildert de globalisering en de bedreigingen daarvan voor de westerse wereld, inclusief Europa. De bekende factoren worden aangestipt: Europa is te duur en daarom verdwijnt de industrie naar lagelonenlanden. Wij zijn te traag, zo niet te lui om tegenmaatregelen te nemen; hervormingen komen niet tijdig en onvoldoende van de grond. We vergrijzen en zijn niet van zins onze gerieflijke, maar kostbare sociale vangnetten naar een houdbaar niveau af te slanken. We zijn ook nog eens onderling verdeeld en niet bij machte om op sociaal gebied iets op Europese schaal voor elkaar te krijgen. We innoveren niet genoeg en zijn niet interessant voor buitenlands kapitaal.

Dat verhaal is bekend, maar de Italiaanse auteurs hebben het voorzien van een extra onheilspellende invalshoek. Ze kondigen het einde van de middenklasse aan, meer

toegespitst, de Europese middenklasse. Die notie doet denken aan het essay dat wijlen Thijs Wöltgens, de oud-voorzitter van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer, op 12 april jl. in NRC Handelsblad publiceerde. Hij constateerde een krimp van de middenklasse, het einde van de mogelijkheden je maatschappelijk omhoog te werken en daarmee het binnensluipen van onzekerheid, zo niet angst bij de leden van die klasse die 'de ruggengraat van elke democratische samenleving' is.

De journalist Gaggi — bij de *Corriere della Sera* — en de socioloog Narduzzi — ondernemer in de hightechsector — hanteren een grove verfkwas. Zij bieden geen handvatten om de problematiek van de globalisering rustig en weloverwogen tegemoet te treden. Het is een perspectiefloos en daarom tamelijk gruwelijk geschrift.

* * *

Overigens is de start niet onaardig. Het fenomeen middenklasse wordt vaardig neergezet. Voor een goed begrip: het gaat hier niet om het politieke centrum, noch om

het georganiseerde maatschappelijk middenveld, maar om een economische, sociale en culturele laag in de bevolking. De termen midden en middenklasse worden door elkaar gebruikt.

Het begin van de klasse gaat terug tot vóór de industriële revolutie. Het betreft een segment van de middeleeuwse stadsbevolking; een welvarende groep van handelaren, bankiers, gildemeesters en beoefenaren van vrije beroepen die voor hun inkomen, anders dan adel en boeren, niet van de opbrengst van de grond afhankelijk zijn. Stelling nemend tegen de vorst en diens vazallen, en politieke rechten afdwingend ('stadslucht maakt vrij'). De Fransen spraken van de *bourgeoisie*.

Het midden groeit sterk in het industriële tijdvak. Ambtenaren behoren ertoe, kantoorpersoneel, kleine ondernemers, ambachtslieden en onderwijzend personeel. De kracht van de klasse komt drievoudig tot uiting: economisch, sociaal en politiek. Haar economische betekenis neemt gestaag toe, omdat het inkomenspeil voortdurend stijgt. Dit stelt de middenklasse in staat de groeiende industriële productie als het ware zelf te consumeren en qua welvaart te stijgen. Aanvankelijk was het midden sociaal een laag die de privileges van de heerser aanvocht. Later, in het industriële tijdperk, werd het een contrarevolutionaire buffer tegen het proletariaat, maar tegelijkertijd zo open en flexibel dat het klimmers uit de arbeidersklasse opnam. Economische kracht en sociale wendbaarheid combinerend, kwam de middenklasse ook tot politieke prominentie. Uitbreiding van het kiesrecht kon niet meer worden afgestopt. Het midden ontwierp en beheerste de instrumenten om politieke twisten en confrontaties in geordende banen te leiden en werd zodoende een onmisbare, stabiliserende factor in een democratische samenleving.

De middenklasse werd ook het boegbeeld van de verzorgingsstaat. Die zag een eerste begin in het Pruisen van Bismarck met elementen van een verzekeringsstelsel en kreeg een nieuwe impuls in Groot-Brittannië met het *Beveridge Report* van 1942 dat de *welfare state* schiep, gefinancierd door de nationale overheid. Zolang de wereld (en vergeet even de koloniën en ex-koloniën) de structuur liet zien van een verzameling zelfstandige, zich rustig rond een middenklasse ontwikkelende staten, zag de toekomst er tevredenstellend uit.

* * *

De auteurs vegen dit fraaie uitzicht resoluut van de kaart. Zij benadrukken twee ontwikkelingen: de doorbraak van een bijna ongebreidelde marktwerking en het wegvallen van de grenzen.

Het stelsel van verzorgingsstaten berustte, met erkenning van de verschillen tussen Europa en de Verenigde Staten, op een evenwicht van marktkrachten en overheidsinvloeden. Technologische ontwikkelingen en schaalvergroting blazen de evenwichten

*Gaggi en Narduzzi zien de
middenklasse verdampen
en worden vervangen
door een mondiale
massaklasse van drie
miljard consumenten in een
lowcostconsumersociety*

B
O
E
K
E
N

op. De globalisering zet door en de westerse wereld ondergaat een proces van deïndustrialisering, met nieuwe economische machten als China, India, en Brazilië als de winnaars.

Hun goedkoop producerende economieën groeien formidabel. De wereldmarkt wordt overspoeld met laaggeprijsde goederen en diensten, die in het bereik komen van grote groepen nieuwe consumenten in alle werelddelen.

Gaggi en Narduzzi zien de middenklasse verdampen en worden vervangen door een mondiale massaklasse van drie miljard consumenten in een *lowcostconsumersociety*.

Op welke goederen en diensten stort die massaklasse zich? Denk aan de producten van de Amerikaanse warenhuisketen Walmart, de voordelige woninginrichting van IKEA en de goedkope vliegtickets van Ryanair (vergeet even de dure kerosine).

Cruciaal is het laag houden van de prijzen, want anders kan de massaklasse van consumenten niet worden bediend. Dit vergt een inkrimping van zorgdiensten, sociale vangnetten en pensioenstelsels die onder regie van de staat zijn georganiseerd.

Er ontstaat een nieuwe maatschappelijke stratificatie. De schrijvers onderkennen vier sociale klassen in de bevolking:

- 1 Een niche van superrijke kapitalisten die met duizelingwekkende bonussen een succesrijk nieuw product of een nieuwe dienst terugverdienen;
- 2 Een tamelijk grote, geslaagde elite (bijvoorbeeld ingenieurs, bedrijfseconomen), een *creative class*, met een modaal tot hoog inkomen, die zich veel kan permitteren, maar waaruit je gemakkelijk kunt terugvallen naar een lager niveau;
- 3 Een massaklasse die toegang heeft tot de producten en diensten die de *lowcostsociety* biedt: gestandaardiseerd doch gerieflijk meubilair, voordelige vliegvakanties in een kader van massatoerisme;
- 4 Een verpauperde groep, bestaande uit lagere ambtenaren, niet-gespecialiseerde werknemers met een minimumloon en pensionado's zonder aanvullende inkom-

sten. Voor hen moet een beperkt sociaal vangnet beschikbaar zijn.

* * *

Zijn er in het globaliseringproces dan nergens *checks and balances* aan te treffen? Wordt onze Europese levenswijze zo radicaal weggevaagd? Vertonen de Europese democratieën zo weinig vitaliteit bij de verdediging van hun waardenstelsels? De auteurs trekken nog verdergaande sombere politieke conclusies.

We krijgen te horen dat de bevolkingen, alias de consumenten, in opkomende economieën als China, Maleisië en in zekere zin ook India, zich zonder morren voegen naar autoritaire bestuursvormen met eigensoortige opvattingen over mensenrechten en democratie. Buiten Europa geldt niet het adagium dat economische ontwikkeling leidt tot politieke bewustwording en vrijheidsdrang bij met name een middenklasse.

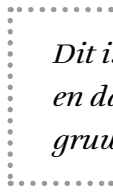
Over wat er in Europa gebeurt, is het boek ronduit negatief. Het Lissabonproces is 'gerommel in de marge'. Het zou Gaggi c.s. niet verbazen als ook de Europeaan uit economische nood zijn oren laat hangen naar beperkingen op het gebied van democratie en persoonlijke vrijheden. Op dit punt wordt een vergelijking getroffen met de periode tussen de twee wereldoorlogen. Zien de auteurs nieuwe Mussolini's naderen? Zonder blikken of blozen stellen zij dat Fransen en Nederlanders met hun neestem in het referendum over het Grondwettelijk Verdrag vijftig jaar EU-beleid hebben weggespoeld. Met de eurobarometer is men kennelijk niet vertrouwd.

We lezen in dit boek weinig over de Europese Unie. Nu heeft de EU het op het punt van de negatieve aspecten van de globalisering ook niet gemakkelijk. Het is mode Brussel naar het hoofd te slingeren dat de interne markt een neoliberal product is,

dat de euro de koopkracht van de burger heeft aangetast en dat Europa geen sociaal gezicht laat zien. Daarbij wordt verzuimd op te merken dat de EU op sociaal terrein maar weinig te vertellen heeft en dat nationale politiek, media en bepaalde sociale partners in een kramp schieten als wordt geopperd dat op de Brusselse agenda zaken als arbeidsmarktbeleid en de toekomst van de sociale zekerheid niet zouden misstaan. ‘We gaan niet voor mediterrane pensioenen betalen’, heet het dan; een *feel good*-opmerking die bovenal een dooddoener is.

Het aangepaste Lissabonproces dat in 2004 startte met het rapport van de *High Level Group* onder voorzitterschap van Wim Kok, kent aan de Europese Commissie ook op het terrein van sociale aangelegenheden een aanzwengende rol toe. Brussel heeft een proces van *benchmarking* op touw gezet dat de lidstaten prikkelt innovaties en her-

vormingen aan te pakken. Op die manier leren de lidstaten van elkaar. Het versterde Nederlandse debat over bijvoorbeeld het ontslagrecht kan veel leren van het Deense *flexicurity*systeem dat soepelheid op de ar-



*Dit is een uitzichtloos
en daarom tamelijk
gruwelijk boek*

beidsmarkt combineert met tijdelijke hoge uitkeringen.

Geen spoor van het voorgaande bij Gaggi en Narduzzi. Zij bieden de Europeaan geen leidraad en perspectief hoe om te gaan met de globalisering. Ik herhaal dan ook mijn opmerking in het begin van deze recensie dat we te maken hebben met een uitzichtloos en daarom tamelijk gruwelijk boek.

B
O
E
K
E
N